



חוסן קהילתי (Community Resilience) – שי בן יוסף

רקע

מושג החוסן (Resilience) הובא לשדה החברתי מן השיח האקולוגי ומהשדה הפסיכולוגי. המונח חוסן (Resilience) בהקשר האקולוגי, על פי אדגר (Adger, 2000:347-351), משמש לתיאור היכולת של מינים לשרוד ואף להתפתח במצבי שינויים קיצוניים בסביבה. אדגר מתאר שתי היבטים מרכזיים של חוסן חברתי:

- עמידות, היחס בין עוצמת הפגיעה לבין ערעור יכולת התפקוד של המוסדות החברתיים.
- התאוששות או שיקום, משך הזמן הנדרש למוסדות החברתיים לחזור ולתפקד לאחר הפגיעה.

המונח חוסן (hardiness), בהקשר הפסיכולוגי פותח על ידי קובסה (Kobasa 1979) שמצאה שלושה רכיבים תומכי חוסן: אמונה ביכולת לשלוט במצב, מחוייבות לפעולה ותפיסת המצב כמאתגר יותר מאשר כמאיים. גישה זו נתמכת על ידי מחקרים רבים בפסיכולוגיה של התמודדות עם טראומה (Antonovsky 1984, Bandura 1997, Lazarus, & Folkman 1979) בהם נמצא כי מיקוד שליטה פנימי וחוללות עצמית (Self efficacy) הם היסודות להתמודדות מוצלחת במצבי חרום. אמית ופליישר (1984: 5-10) מוסיפות לרכיבים האישיים של החוסן את ההיבט חברתי, רמת הלכידות ותחושת המחויבות הנגזרת ממנה של פרטים וקבוצות כלפי המערכת החברתית. השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה מגדיר חוסן קהילתי במונחי פעולה: "סך כל המאמצים של הקהילה לנקוט פעולה מכוונת, המשלבת את היכולת האישית והקולקטיבית של תושביה ומוסדותיה ומגיבה ביעילות על שינוי בטחוני, חברתי או כלכלי כדי להשפיע על מהלכו ועל השלכותיו העתידיות על הקהילה" (פלד 2004). חוסן קהילתי, נמצא כקשור במידה רבה למידת התלות, האמינות או הנתפסת, בגורמים חיצוניים לצורך התמודדות מוצלחת במצב החרום (Adger 2000:361, לב-שדה 2003: 2, אמית ופליישר 2005: 3). בתוך כך נמצא מיתאם בין רמת ההון החברתי בקהילה לרמת החוסן החברתי (ביליג 2008: 16 Adger 2000, אמית ופליישר 2005: 13-15).

תפיסת החוסן מהרחב לממוקד

מתוך סקר ספרות עולה המסקנה כי תפיסת החוסן של פרטים, משפחות, קבוצות, קהילות וארגונים היא מיצרף של ארבעה מרכיבים:

1. תפיסת המצב (SWOT) – מה נקודות החוזק והחולשה לנוכח המצב? מהם האיומים וההזדמנויות שהמצב טומן בחובו?
2. תפיסת התפקיד / המשימה – מה תפקידי לנוכח המצב? כלפי מי או מה אני מחוייב?
3. תפיסת המגמה הנוכחית - תפיסת חלופות (סיכונים / סיכויים) וסבירותן.

גורמים מקדמי חוסן ברמת הקהילה:

1. מוכנות – הערכת סיכונים/פגיעות, תוכנית, אמצעים, ידע ומיומנות, התראה.
 2. תקוותיות – אמון ביכולת להתמודד בהצלחה במצב הנתון, תפיסת משמעות הארוע המסויים בהקשר רחב. חשיבה חיובית,
 3. מסוגלות - אמונה ביכולת התמודדות. מיקוד שליטה פנימי.
 4. לכידות - תחושת השתייכות ומחויבות, תמיכה חברתית (לתת ולקבל), אמונה במנהיגויות.
 5. נחישות - אמונה בצדקת הדרך, יכולת להציב אתגרים, להתארגן ולתפקד למרות המצב.
 6. רציפות והתאמה – היכולת לשמר רציפויות.
- תוך ביצוע התאמה למצב בארבעה תחומים : מבנה, משימות, שילוביות, קישוריות.

מרכיבי החוסן הפרטים, קהילות וארגונים – עפ"י אוון

- א. משימתיות – (אתגרים)הצבת מטרות, יעדים. לעשות את הדברים הנכונים הנדרשים, להציב יעדים ולעמוד בהם. – תחושת שליטה.
- ב. רוחניות – ראייה מערכתית כוללת, תמונת עתיד רצוי, חזון, ייעוד, ערכים. מתן משמעות ותקווה, פעולה מתוך הבנת ההקשר הרחב של המשימה הקונקרטית, לממש ערכים ונורמות של הקהילה. – תחושת משמעות.
- ג. אנושיות – (רגש) מערכות יחסים, תקשורת, הצמחה, שקיפות, אכפתיות. להיות רגישים לאנשים - התעניינות כנה, דאגה, אכפתיות, לגיטימציה לביטוי רגשות. לתת תמיכה רגשית – תחושת סולידריות.
- ד. שיטתיות – ניהול/ארגון, מנגנונים ותהליכי עבודה ליישום, גבולות, אתיקה. לעשות דברים נכון, פעילות עפ"י תרגולות ונהלים, לכסות את כל הפינות. – תחושת בטחון.

מעגלי התכנון והפעולה לפיתוח חוסן קהילתי

במחקר על שיקום קהילתי של עקורי גוש קטיף מצאתי ארבעה רכיבים התורמים ליצירת חוסן קהילתי ולשיקום קהילה נפגעת אסון :

- א. פיזי – הכנת המרחב הפיזי אמצעי התמודדות וטכנולוגיה נדרשת.
- ב. ארגוני – הערכות ארגונית, צוותי משימה, פורומים, שת"פ בין ארגונים ומערכות.
- ג. רגשי – בניית מערכות יחסים המחזקת את החוסן הקהילתי בכלל ותומכת את המערך הארגוני בפרט.
- ד. רוחני – טיפוח ערכים נורמות אתיקה ומשמעות המהווים תשתית לקהילה בריאה.